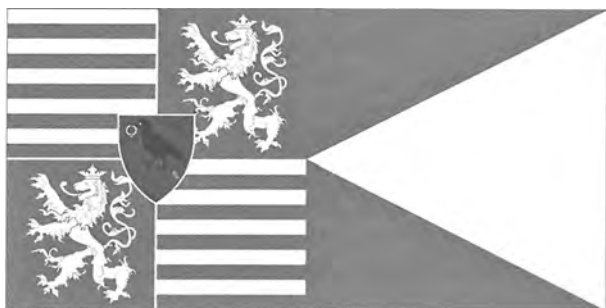

Mátyás serege és a halasi Fekete-hegy

A régi hagyomány szerint Mátyás király rettenthetetlen zsoldosseregét Halas határában oszlatták fel. Ez a hadsereg volt a XV. századi Közép-Európa legrettegettebb és legeredményesebb hadereje, amely elsősorban magyar, cseh és német zsoldosokból állt.¹ A király halála után a magyar állam pénzügyi gondjai tovább nőttek, elviselhetetlenné váltak. A *fekete seregek*nek nevezett haderő már 1490 előtt sem kapta meg a neki megígért magas zsoldot. Ezért többször is fosztogatásokba kezdtek az ország egy-egy részén.

Mátyás zsoldoshadseregének rekonstruált zászlója

országi főkapitányt, temesi bánt küldte a zsoldosok ellen. Segítségére volt, más bandériumi urakkal együtt, Váradi Péter kalocsai érsek és katonasága is. Ennek hallatára a fizetett katonák elhagyták kijelölt állomáshelyüket, s új, árokkal-sáncokkal erősített tábornok vertek (Antonio Bonfini történetíró szerint) egy „bizonyos Halásznak nevezett falu alatt” („*ad vilam, quam Piscinam vocant*”).² Ludovicus Tubero történetíró ezt írta: „*Kalocsa földjén békésen időző csehekre támadtak.*”³ Kinizsi csapatai, Váradi Péter kalocsai érsek és más főúri bandériumok embereivel, valamint jelentős környékbeli népfelkelő egységekkel kiegészítve utánuk indult. Először a 700 fős elővédet semmisítették meg, majd a közel 8000 főnyi főszereg jó részét. Néhányan megadták magukat, többek kitörtek a kelepcéből. A maradék, el nem menekült katonák között hatalmas pusztítást végeztek, többségüket megkínozták, levágták. Akik elmenekültek, már morva-osztrák területen ellenállásba kezdtek, de végül sikerült ezt is felszámolni, és 1493 elejére véget ért az egykori dicsőséges zsoldossereg története.

Kiskunhalason az idők még ma is a városhoz kötik a sereg megsemmisítésének kétes dicsőségét. Ők még így tanulták városi vagy tanyai elemi iskoláikban a tanítóktól. Hogy hol is volt, abban már megoszlott a vélemény régen is. A halasi Fekete-hegy (Feketehalom),

1 Rajtuk kívül jelentős volt még a lengyel, a délszláv és a svájci katona is. A nemzetiségi összetétel azonban időszakonként változott. *Zarnóczy Attila: Mátyás király katonái.* Libra, Budapest, 1992. 8–9.

2 *Antonio Bonfini: Magyar történelem tizedei.* Ford.: *Kulcsár Péter.* Balassi, Budapest, 1995. 970.

3 *Blazovich László-Sz. Galántai Erzsébet: Ludovicus Tubero. Kortörténeti feljegyzések (Magyarország).* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, Szeged, 1994. Tubero: V./1. (202.)

Zöldhalom (Sóstóhalom), Templom-hegy, Tabán és Piac-hegy is feltételezett csata- vagy tömegsír helyszíne lett. Régészeti lelőhelyet nem sikerült találni, pedig a XIX. században kifejezetten keresték. Az akkoriban megszaporodott építkezések lehetőségeket is nyitottak, de eredményük nem lett. A Fekete-hegyről – ami valószínűleg a Kárpát és Bajza utcák közötti területen volt – feltételezték, hogy a zsoldosok tábora lehetett, míg a tömegsír esetleg a Zöldhalom (Sóstóhalom) volt. Erről így írt a XIX. század második felében Gózon István halasi parasztverselő:

„Mátyásnak fekete serege
Léning nélkül itt tekerge,
Itt bolyongott szerteszt,
Kinizsi hada verte szét.
Sír lett a hősök jutalma,
Bizonyásá a Sóstóhalma.”

Az 1920-as évekig a többség, és nem is csak a helyi kutatók, egyértelműen Halast jelölték meg a csata helyszínéül. Pesty Frigyes a *Helynévtárában Feketehalomként* szerepelteti a helyet, amelynek akkor már – a halasi szájhagyomány szerint – a fekete sereg vesztőhelyét gondolták.⁴ Hornyik János történetíró tág fantáziájára utal, hogy egy 1810-ben, a Tabánban talált középkori kecskeméti pecsétnyomó kapcsán azt feltételezte, hogy azt csak is a fekete sereg vitte Halasra.⁵ Érdy János ismert numizmatikus a Kígyópusztánál meglelt középkori kun övcsatról cseh zsoldos tetemét feltételezte.⁶ Gyárfás István történetíró egyértelműen a régi temetőtől északra helyezte a Fekete-hegy helyét, és még volt róla győződve, hogy itt történt a csata. Ő Halason élt, és másokkal, mint például Szilády Áron református lelkész, nyelvész vagy Révész György numizmatikus keresték a helyét és régészeti bizonyítékát az ütközetnek. Tárgyak tekintetében nem jártak sikerrel. Mindenesetre Gyárfás is egészen életszerű leírást adott közre könyvében: „Ez árokkal erősített táborhely vala az, melyről Kinisy kémei tudósítást vittek, ide futott vissza azon hétszáz lovas csapatnak maradványa is, mely Kinisy előrsei által visszanyomatott, hirt adni övéiknek a veszélyről; mire az itt táborozott számos csehek táborukat szekerekkel is megerősítették, más oldalról a tó medre által valának védve; innét indultak ki, négyzöget alakítva, a cseh csapatok, s midőn Halas keleti részén megverettek Kinisy által, ez volt azon erősített táborhely, melyet az előrenyomult győztes magyar hadak a hely védett

XV. századi páncélos
felszerelés ábrázolása
Tarczay Tamás sírkövén

4 Bognár András (szerk.): Pestyi Frigyes Helynévtárából. Jászkunság I. Katona József Megyei Könyvtár-Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Kecskemét–Szolnok, 1978. 31–49.

5 Bikit Kovács János telkén építkezés folyamán találták a ma is kétes eredetű, korú tárgyat. Vö. H. Kolba Judit: Sigillum civitatis de Kechkemeth. In: H. Tóth Elvira: Cumania 4. kötet. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kecskemét, 1976. 312–325., illetve Nagy Szeder István: Kiskun-Halas város története oklevél-tárral. 1. Magánkiadás, Kiskun-Halas, 1926. 67.

6 Biliczky Imre kiskunmajsai juhász 1816-ban találta a leletet, amiről Érdy egy 1850-es akadémiai értekezésében azt állította, hogy a fekete sereg szétverésekor megölt egyik zsoldosé lehetett. Ezt a feltételezést csak több mint hetven év elteltével cáfolták a kutatók. Vö. Éri István: Adatok a kígyópusztai csat értékeléséhez. In: Mihálik Sándor (szerk.): Folia Archaeologica VIII. kötet. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1956. 137–144., illetve H. Kolba Judit: Epigráfiai adatok a kígyópusztai öv kormeghatározásához. In: Fülep Ferenc (szerk.): Folia Archaeologica XV. kötet. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1963. 77–84.

s erősített állapota, és a tábori őrség vitéz magatartása miatt »nem kis öldöklés« után vehettek be, annyira, hogy utóljára az őrség az egyház falai közé menekülvén, a magyarok ezt felgyújtották, a csehek itt lelték halálukat, s rablott vagyonuk hadizsákmányul a magyarok kezébe került.⁷ Révész György szájhagyományokra hivatkozva írt a XIX. században erről: „Később, 1492. Kinizsi Pál, mint Ulászló vezére Szeged vidékén rakoncátlankodó csehek ellen küldetvén, a csehek a Szeged tájáról 660-an, a fekete sereg maradványaival összejövén, Halas mellett keletről körülsáncolták magukat. [...] A táj, ahol voltak, ma is Fekete-hegynek neveztetik. Itt érte tehát a pusztulás Mátyás király híres fekete seregének utolsó maradványait.”⁸ Reizner János, Szeged történetírója Halas közelébe, a homokdombok által határolt halastóhoz teszi a csata helyszínét, mivel szerinte ott számos páncél- és fegyverlelet található.⁹ Nagy Szeder István kiskunhalasi helytörténész így írt az eseményről: „Kinizsi serege az elsáncolt tábor elérésekor, ágyútűzzel kikényszerítette a feketéket táborukból, akik Kinizsi ellen tömött négyoszögben ellentámadásba mentek át. Az erős lendületű támadás elől Kinizsi csapatai kitérvén, visszavonultak, de úgy, hogy a magukat már győztesnek vélő feketék a lesbe állított népfelkelés csapdájába kerültek. A felbőszült lakosságból álló népfelkelők és a visszafordult katonaság a közre fogott csehekből egykorú történetíró szerint négy százat lemészároltak [...] Kinizsi a főbűnösöket részint akasztófán, részint kerékbetöréssel végeztette ki. Sajnos, sokan szeretnék megfosztani városunkat ettől a történelmi eseménytől, ugyanis a források nem egyértelműen fogalmazták meg, hogy melyik település mellett történt ez a csata. A történelmi tények szerint Szeged környékére vonták össze a fekete sereget, ahol fosztogatni kezdtek és feldúlták a környékbeli településeket a fekete ruházatú zsoldosok. Ezért indult el Kinizsi feloszlató serege, és találkozott a fekete haddal egy „bizonyos” Halásznak nevezett falu alatt.”¹⁰

Majd a XX. század első felében megszületett a történettudomány által a mai napig elfogadott cáfolat. Tóth Zoltán a Magyar Tudományos Akadémia *Lévay-díjával* kitüntetett pályamunkája, a *Mátyás király idegen zsoldos serege* címmel 1925-ben jelent meg. Ebben a szerző – az egyik zsoldosnak időközben előkerült emlékirata nyomán, amely szerint „a sereget elküldték Szegednek a Száva mellé” – egyértelműen amellet foglalt állást, hogy valójában a Valkó megyei (szerémségi), Száva menti Szegednic mezővárosról van szó és a közelében fekvő Halászfalváról.¹¹

Ennek cáfolatát 1926-ban Czímer Károly *Kitől ered Mátyás király fekete seregének elnevezése?* című művében igyekszik leírni.¹² Sajnálatos, hogy a személyeskedéstől sem mentes írás Tóth válaszában is folytatva lett. Czímer felrója, hogy kollégája többször is negatív forráskritikával illeti Bonfiniét. Nem fogadja el annak információit. Czímer persze érvel is a vitában. Például, hogy Szegednic – amiről egyébként a mai napig szinte alig tudunk valamit – nem királyi birtok volt, így ide nem vonulhatott vissza egy, az uralkodó által elfogadott zsoldoshad. A terület a Gutkeled nemzetségbeli Maróti családé volt. Halas viszont viszonylag régóta királyi birtok. Felveti, hogy Halászfalva valójában nincs is. Halápfalváról tud a történettudomány ezen a területen. Ez viszont helytelen fordítás. A *haláp* szó szláv

7 Kutatásait részben a kiskunhalasi numizmatikus Révész Györgyre támaszkodva adta közre. *Gyárfás István: A jáász-kunok története. Harmadik Kötet. 1301–1542-ig. Magánkiadás, Szolnok, 1883. 317–327.*

8 *Nagy Czirok László: Kiskunhalasi krónika. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2002. 16–17.*

9 *Reizner János: Szeged története. A legrégebbi időtől a XVIII. század végéig. 1. kötet. Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, Szeged, 1899. 87.*

10 *Nagy Szeder i. m. 63.*

11 *Czímer Károly: Kitől ered Mátyás király fekete seregének elnevezése? (Szeged és Halas szerepe a fekete sereg feloszlásában.) Hírlapkiadó, Szeged, 1926.*

12 *Czímer i. m. 1–4.*

eredetű: vizenyős talajt jelent, és nem köthető össze halászzal, vagyis a *Villa Piscina* kifejezéssel. Ennek kapcsán mindketten Csánki Dezsőre hivatkoznak.¹³ Czímer szerint Tubero – akivel Tóth nem sokat foglalkozik, mert általános vélekedés szerint az itáliai történetíró csak 10–15 évvel később értesülhetett azokról a magyarországi eseményekről, amikről írt – egyértelműen állítja, hogy Szeged, Csongrád és környéke kéri Kinizsi segítségét a fellázadt zsoldosok ellen. Czímer leírt, források megjelölése nélkül, egy reszkei (röszkei) csatát is, ami további alátámasztása lenne, hogy a zsoldosok a térségben állomásoztak. Fontos érve, hogy míg a Száva mentén, Szegednicnél nem tudunk tőről, Halas mellett egyértelmű, hogy volt egy nagy tőrendszer, amelyet ráadásul még a török időkben is arra használt a lakosság, hogy a mocsaraiban, nádasában elrejtőzzön.¹⁴ Czímer nehezen tudta elképzelni, hogy a Száva menti mocsaras részen, ahol a Bosut folyó van és a feltételezett Halászfalva, a nehéz vasszekereken közlekedő zsoldosok táborát ütötték volna.

Válaszként Tóth 1927-ben, a *Századok* lapjain Czímerhez hasonló személyeskedésbe kezdett. Három forrást emelt ki: Tubero és Bonfini mellett első helyre teszi az ún. *Névtelen zsoldos* visszaemlékezését, amit Tettau 1869-ben publikált.¹⁵ Bonfinit felmenti, hogy nem ismerhette a magyar közigazgatást ilyen részleteiben, és nem gondolt arra, hogy megkülönböztesse a Szeged nevű helyeket. Tubero kapcsán megemlítette, hogy nem ismerhette azokat a helyeket, eseményeket személyesen, amikről írt, ezért nem megfelelő forrás. Így csak is a Névtelen zsoldos lehet hiteles számára, aki szerint a Száva mellett táboroztak, amikor szétverték a seregüket („*Segethyn an der Sauwe*”).¹⁶ Majd igen ingoványos területre tévedve visszakanyarodik Bonfinihez, aki leírta, hogy állítólag 1456-ban Szegedről lehetett hallani az nándorfehérvári csata ágyúörgéseit. Ezzel is bizonyítva látja, hogy Bonfini a Száva menti Szegedet ismeri, és nem a Tisza mentén fekvőt. Továbbra is állította, hogy *Halápfalva* és *Halászfalva* ugyanaz, és hogy Czímer téved a latin fordításban és a névetimológiában. Sőt, állítja, hogy Czímer rosszul ismeri a terület tulajdonjogát, hiszen az 1492-ben királyi birtok, mivel a Maróti családnak magva szakadt 1476-ban.¹⁷

A vitában Bánlaky (Breit) József altábornagy, hadtörténész – a máig legmonumentálisabb magyar hadtörténeti munka megírója – is megszólalt. A *Budapesti Hírlap* 1925. június 7-i számában kifogásolta Tóth okfejtéseit. Még 1939-ben megjelent többkötetes munkájában is erőltetett okfejtésnek tartotta a Szávához tenni a csatát.¹⁸ Legutóbb tudományos alaposággal Hatházi Gábor *Halas és a fekete sereg* címmel készített tanulmányt a csata helyszíne kapcsán. Ő egyértelműen Tóth mellett érvelt, az általa felhozott indokokat helyezte előtérbe.¹⁹

13 Csánki műve szerint a mai Szerém megyei Vukovártól nem messze dél felé feküdt Halápfalva vagy egy-két helyen Halászfalva. Az Ajnárdiak, ezután a Marótiak birtoka volt: „*Halabfalwa. (1423, 1519), Halaszfalwa. (1399)*” Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 1897. In: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/valkovarmegye-426B/helysegei-42DC/> (letöltés: 2018. október 23.)

14 A halasi tőrendszer nádasai, mocsárvilága rejtekébe vezető cölöpmaradványokról Gyárfás írt bővebben. Gyárfás István: Cölöpmaradványok Halason. In: *Archeológiai Levelek XVI.* 1870. 189–195.

15 Tóth Zoltán: Bonfini 1490 utáni adatai a fekete seregről. In: *Századok* 1927. 1–3. sz. 49–58.

16 Tettau, Wilhelm Johann Freih. von: *Erlebnisse eines deutschen Landsknechts (1484–1493), von ihm selbst beschrieben. Ein Beitrag zur Geschichte des Schwarzen Heeres.* In: *Mittheilungen des Vereins für die Geschichte und Alterthumskunde von Erfurt IV.* 1869. [1–52.] 17.

17 Tóth i. m. 57.

18 Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme.* 12. kötet *Az ország süllyedése a Jagellók alatt. A mohácsi katasztrófa (1490–1526).* Grill Károly könyvkiadóváll., Budapest, 1939. 28–30.

19 Hatházi Gábor: *Halas és a fekete sereg.* In: Ö. Kovács József–Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története.* I. kötet. Tanulmányok Kiskunhalasról a kezdetektől a török kor végéig. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2000. 269–273.

A Lázár-féle térkép (1556) részlete

ben legyenek a víznek, meg hogy legalább az egyik oldalról védje őket a halastó”.²⁷ Elégé egyértelmű, hogy itt az ismertebb, Tisza menti Szeged képe rajzolódik ki előttünk. Felmerülhetne persze, hogy Szeged környékén, Csongrádtól északkeletre feküdt egy Halásztelek (1493) nevű település, de ez az egri püspökség kezén volt, tehát a Tubero-féle forrással nem lenne meg az egyezés.²⁸

Sok minden szól az ellen, és mellett, hogy Halasnál történt Mátyás egykori hadának feloszlata. Biztosat igazán senki továbbra sem állíthat, így maradt a történelmi spekuláció. A csata emlékét a *Fekete-hegy* nevű hely őrzi Kiskunhalason.

Végső István

27 Bonfini i. m.

28 Árvai Tünde adatközlése alapján.